

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КРАПІВНИЦЬКА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 352:316.42:342.78
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

С. В. КРАПІВНИЦЬКА
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
СИМОНЕНКО Леся Іванівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління
за результатами попереднього захисту: **КРАПІВНИЦЬКУ Світлану Вікторівну** допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» березня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» березня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **КРАПІВНИЦЬКА Світлана Вікторівна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

КРАПІВНИЦЬКА С. В. Управління соціальним розвитком територіальних громад в умовах воєнного стану. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Поліський національний університет. Житомир, 2023 р.

В роботі відображені результати практичної діяльності територіальних громад з управлінням соціальним розвитком та форми і методи соціальної роботи в умовах воєнного часу. Визначено нормативно-організаційні засади соціального розвитку. Розкрито стан реалізації заходів соціального характеру на прикладі територіальної громади. Воєнний стан актуалізує потребу індивідуалізації підходу до реалізації соціальної роботи, що в свою чергу вимагає від місцевих органів влади набуття унікальних компетенцій.

Ключові слова: соціальний розвиток, громада, війна, волонтери, людина, соціальна робота, послуги.

ANNOTATION

KRAPIVNYTSKA S. Management of social development of territorial communities under martial law. Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining the Master's degree, specialty 281 "Public management and administration". – Polis National University. Zhytomyr, 2023

The work reflects the results of the practical activities of territorial communities with the management of social development and the forms and methods of social work in wartime conditions. Normative and organizational principles of social development are defined. The state of implementation of measures of a social nature is disclosed on the example of a territorial community. Martial law actualizes the need to individualize the approach to the implementation of social work, which in turn requires local authorities to acquire unique competencies.

Key words: social development, community, war, volunteers, people, social work, services.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	7
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	13
РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	22
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	42

ВСТУП

Актуальність теми. Однією із проблем сьогодення є соціальний розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану в країні до переліку незахищених верств населення доєдналася категорія внутрішньо переміщені особи. Обов'язок держави та органів місцевого самоврядування піклуватися про соціальний захист прав населення в Україні в умовах воєнного стану на законодавчому рівні, але через різні причини цей захист забезпечується на центральному рівні та пошуку шляхів їх вирішення та удосконалення.

Об'єкт дослідження. Ресурсний потенціал соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження. Визначена система соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану.

Мета дослідження. Аналіз ресурсів соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. Відповідно до сформульованої мети були поставлені та розв'язані наступні завдання: дослідити нормативно-правові та законодавчі акти реалізації соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні; визначити ресурсний потенціал соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану на місцевому, регіональному та державному рівнях.; проаналізувати фактори, що впливають на формування, використання, перерозподіл ресурсного потенціалу для соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану; запропонувати шляхи підвищення ефективності забезпечення, використання ресурсного потенціалу для соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану.

Елементи наукової новизни полягають у систематизації знань у напрямку соціальних прав саме незахищених верств населення в територіальних громадах в умовах воєнного стану; функцій держави щодо

соціального забезпечення вказаної категорії громадян на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

Методи дослідження. Теоретичними та методологічними засадами дослідження є аналіз законодавства України та нормативно-правові акти. Наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у предметній галузі дослідження, особисті дослідження автора. Застосовано наступні методи: описовий та порівняльний аналіз, синтез, особисті дослідження.

Перелік публікацій:

Крапівницька С.В. Гуманітарна допомога під час воєнного стану як одна із соціальних складових. Матеріали викладені в наукових публікаціях Поліського національного університету на підставі прийняття участі в онлайн - конференцій – студентських читань від 19.12.2022 року.

Крапівницька С.В. Розвиток волонтерської роботи в територіальних громадах під час воєнного стану. Матеріали викладені в наукових публікаціях Поліського національного університету на підставі прийняття участі в онлайн-конференції – студентських читань від 19.12.2022 року.

Практичне значення отриманих результатів. Застосовані у кваліфікаційній роботі підходи та висновки щодо системного аналізу соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 1.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

На сьогодні досліджується стан, тенденції і проблеми відтворення та відновлення соціально – економічного потенціалу розвитку територіальних громад в Україні в умовах воєнного стану. Запропоновано методологію формування системи індикаторів ефективності розвитку регіональних соціально – економічних систем та здійснюється системно – комплексна оцінка соціально – економічного потенціалу сталого розвитку в Україні в умовах воєнного стану. Значну увагу приділено в напрямках організації надання соціальних та адміністративних послуг в громадах з початком війни в Україні.

Соціальний розвиток територіальних громад після реформи децентралізації здійснюється в період постійних кризових явищ і трансформаційних змін не зважаючи на воєнний стан в країні. Ще не встигли громади оговтатися від об'єднання, тільки почали формувати соціальні, економічні плани та їх реалізацію як почалася пандемія Covid – 19, 2022 рік розпочався для країни вторгнення РФ на територію України та введенням воєнного стану в країні. Вражаючи економічні та демографічні наслідки, чверть населення країни за оцінками Міжнародної організації з міграції змушені були покинути свої домівки, серед них близько чотири мільйона людей виїхали з України. Це втрати місцевих бюджетів, людських ресурсів: втрати працездатного населення, відтік мізків, зменшення студентів. 6,5 мільйонів людей переїхали в межах України та стали внутрішньо переміщеними особами.

Втрати економіки України через війну за оцінками Міністерства економіки України коливаються від 564 млрд. доларів до 600 млрд. доларів. Втрати територіальних громад через зруйновані об'єкти інфраструктури становлять 30-50 відсотків виробничих потужностей, це 96 млрд. доларів США. Житлового фонду зруйновано або пошкоджено 35,2 млн. кв. м; навчальних закладів – на суму 1,3 млрд. доларів. Зупинили роботу від 60% до 80%

підприємств України; втратили роботу понад 50% українців; податкові доходи впали на 80%. За прогнозами Інституту економіки та прогнозування НАН України, втрати України складуть від 22% до 46% ВВП; втрати промислового виробництва – близько 50%; втрати експортних надходжень – 48%; втрати капітальних інвестицій – 45% [13,с.7].

Ризиками для територіальних громад через міграцію населення є: втрати місцевих бюджетів; втрати робочої сили в регіонах, де ведуться бойові дії; надлишок робочої сили в регіонах, куди прибула значна кількість ВПО; проблеми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб; ризики забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; навантаження на медичну систему; переміщення вразливих верств населення; переміщення значної кількості дітей, що потребує організації якісного навчального процесу і адаптації дітей. Організація процесу розташування підприємств (пошук місця розташування, відновлення логістики, допомога в закупівлі сировини та пошуку ринків збуту; організація переміщення та розселення персоналу; організація підбору працівників у місці дислокації після переїзду. З одного боку ці кризові явища мобілізували населення територіальних громад і його підприємницького потенціалу для забезпечення спеціальної. Економічної, логістичної допомоги територіальним громадам на території яких відбуваються бойові дії.

Ще одним етапом методичного підходу виступає аналіз державної політики щодо соціального розвитку ОТГ, а саме: які методи та інструменти використовуються в практиці як нашої країни так і країн світу. На даному етапі аналізуються стратегічні документи соціального розвитку територіальних громад на національному рівні; державна стратегія соціального розвитку територіальних громад; регіональні стратегії. На основі методу аналізу ієрархій та інших експертних методів слід пріоритизувати напрями і інструменти соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану залежно від класифікаційних ознак до яких належить територія населення громади, економічний та соціальний розвиток. Формування переліку доцільних та

ефективних інструментів за напрямками державної підтримки та стимулювання соціального розвитку територіальних громад.

Наступний етап методичного підходу є реалізація напрямів соціального розвитку об'єднаних територіальних громад. На даному етапі розробляється механізм соціального розвитку територіальних громад, що передбачає відокремлення суб'єктів даного процесу, принципи, напрями, методи реалізації механізму. Завершальним етапом методичного підходу є проведення моніторингу ефективності інструментарію державної підтримки та стимулювання соціального розвитку об'єднаних територіальних громад, що передбачає періодичне відстеження результатів соціального розвитку територіальних громад за критеріями ефективності самоуправління та результативності. В умовах «зовнішнього шоку» територіальні громади мають мобілізувати свій ендogenous потенціал і за допомогою державного регулювання забезпечити гідний рівень життя населенню громад.

Ставши на військові рейки уряд та президент змушені корегувати та підлаштувати норми закону України під умови воєнного стану в країні. Також у сфері управління соціальним розвитком територіальних громад в дію вступили нові нормативні акти пов'язані з воєнним станом в Україні та які використовуються на території громад. На сьогодні достатньо усного звернення, аби винести відповідне рішення уповноваженим органам або надавачам послуг які мають ухвалити рішення протягом однієї доби. Послугу стаціонарного догляду й будь яку іншу соціальну послугу в період воєнного стану можна отримати за місцем звернення незалежно від зареєстрованого чи задекларованого місця проживання/

Незважаючи на вжиті заходи у напрямку реформування територіальної влади кроки, система об'єднаних територіальних громад та функціонування новообраних представницьких органів у них, потребують як правового так і інституційного забезпечення. Однак в умовах воєнного стану реалізація завдань реформи децентралізації є доволі обмеженою. Разом з тим, створені об'єднані територіальні громади та її представницькі органи повинні забезпечувати

надання мешканцям громад базового пакету соціальних та адміністративних послуг. Існуючі проблеми у сфері адміністративно – правового регулювання ОТГ в Україні потребують подальшого наукового аналізу, дослідження. Узагальнення і вирішення. Ми живемо в епоху розвитку світової спільноти і здавалось би Україна мала бути на верхівці того розвитку, але російська агресія посунула Україну в розвитку назад тому нам потрібно вчитися та концентруватися на швидкому відновленні нашої країни.

Аби забезпечити майбутнє України та людства . бо на сьогодні від цих кровавої агресії Росії проти України страждає все людство, нам потрібна активна підтримка кожного з нас. Без цього не можливо надати розвитку стійкого та довготривалого характеру , який буде відповідати потребам нинішнього покоління. Програма розвитку ООН у своїй діяльності намагалась в попередні довоєнні роки всіляко сприяти реалізації концепції Сталого розвитку та підтримувати довгострокові цілі розвитку країни. Цілі були затверджені у звіті серед яких було: зниження рівня бідності, забезпечення якісної освіти протягом життя, просування гендерної рівності, зниження рівня дитячої смертності, покращення материнського здоров'я, зниження рівня та швидкості поширення ВІЛ/СНІД та туберкульозу, забезпечення сталості природного середовища. Всі ці проекти мали реалізуватись до 2023 року, але вже другий рік в країні йде віна тому програма розвитку ООН переключилась на програму захисту України від російської агресії.

Групу людей, що має загальні ознаки, повне або часткове врядування, називають – громадою. Громада завжди впливає на формування в суспільній свідомості. Як зазначено у дослідженнях [2,5,8] центральним осередком соціального життя традиційно є громада. Виникнувши в епоху розпаду родових стосунків і склавшись у період феодалізму, вона мала громадське землеволодіння при якому певні ділянки землі належали селянській громаді [2]. Згодом громади в значенні територіально-адміністративних одиниць поступаються місцем спільнотам, громадам, як осередкам культурного та громадського, політичного життя української інтелігенції (друга половина

XIX початок XX століття. Так у Петербурзі Костомаров, Білозерський, Шевченко, Куліш згуртували навколо себе більше десятка молодих українців утворивши так звану «Громаду» [5]. Ця група прагнула покращити долю українців, а особливо селянства. Водночас у Києві також утворилася громада, яка зосередила зусилля на розвитку мережі недільних шкіл для неписьменного селянства.

Отже для українського народу впродовж усієї історії його існування саме довкола громад будувалося соціальне життя, через них людина входила в це життя і створювала зв'язки із ширшими соціальними інституціями, як от держава або політичні партії, рухи [8].

На сьогодні термін «місцева громада» широко використовується і в законодавстві, в наукових статтях і монографіях, в експертних дослідженнях. Проте однозначно визначення поняття «соціальний розвиток» громади поки що не існує. В соціальних науках під «соціальним розвитком» розуміють функціонування соціальних спільнот, весь соціокультурний простір громади, тобто всі соціальні процеси громади, незалежно від того, якими вони є: економічними, політичними, правовими, творчими, релігійними, філософськими, етнічними тощо [14, с.54-58]. Саме тут функціонують моральні цінності та ідеали, що стимулюють людську діяльність у бік прогресу. Крім того така концепція дає інструментарій для вивчення реального стану громади, виявлення нових процесів та явищ. З точки зору соціальної психології «соціальний розвиток громади» потребує врахування проблем психологічної характеристики громади, закономірностей спілкування та взаємодії, поведінки і діяльності людей залучених до життя в громаді [16, с.255-257]. Таким чином увага суспільних наук, до проблематики пов'язаної з вивченням громади, свідчить про те, що ця спільнота є суттєво важливою для кожного її члена. Саме у громаді відбуваються засвоєння і відтворення індивідуумів соціального досвіду. Тут відбувається взаємодія між людьми здійснюється комунікація між членами громади. В залежності від ступеня занурення в різноманітні стосунки людина у громаді навчається регуляції соціальної поведінки. Громада це складне поліаспектне, багаторівневе утворення, і кожна наука акцентує увагу

на одній зі сторін дослідженого феномену. Особливий напрямок становлять дослідження, де міститься спроба визначення ролі неурядових організацій у житті громади. Таким чином наукові та життєві уявлення про громаду мають довгу історію розвитку та широке коло аспектів вивчення.

РОЗДІЛ 2.

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Враховуючи сьогоднішня уряд ухвалив ряд соціальних виплат для внутрішньо переміщених осіб, також з державного бюджету залучені кошти для реконструкції і відбудову житла для внутрішньо переміщених осіб та усіх постраждалих від російської агресії в Україні. Вкрай важливим питанням для українського народу стало питання гуманітарної допомоги, яке актуалізувалося із початком повномасштабної агресії з боку російської федерації. Яка розпочалась 24.02.2022 року як новий етап довгої восьмирічної війни. Масштаби гуманітарної допомоги для цивільного населення, Збройних сил України, волонтерських організацій тощо, були значними всі ці роки. Якщо ретельно відслідковувати ситуацію в донецькій та Луганській областях ми можемо це побачити. Разом з тим саме зараз обсяги гуманітарної допомоги зросли у сотні, тисячі разів, адже уся країна потерпає від того лиха, яке несе з собою агресивна війна з боку ворога.

Без гуманітарної допомоги до якої долучилися вся Україна та вся світова спільнота неможливо було б уявити на сьогодні ситуацію в країні і без якої напевно перемога була б вкрай тяжкою. Вже більше року Україна протистоїть збройній повномасштабній агресії з боку Росії. Упродовж дії воєнного стану громадяни багатьох країн спрямовують свої зусилля на допомогу українцям, співпрацюючи з волонтерськими організаціями на підтримку Збройним силам України, обороноздатності України, на підтримку внутрішньо переміщеним особам та іншим незахищеним групам населення потерпаючим від російського насильства.

Органи місцевого самоврядування з перших днів повномасштабної війни в Україні активно долучилися до забезпечення гуманітарною допомогою внутрішньо переміщених осіб в громадах та підтримкою наших Збройних сил. З даного приводу в перший день повномасштабного вторгнення російськими

військами на територію суверенної України по громадах терміново скликалися позачергові сесії пленарних засідань міських, районних, селищних рад, аби виділяти та спрямовувати кошти місцевого бюджету на соціальні потреби. А саме: на закупівлю продуктів, інших необхідних засобів гігієни та медичних засобів які в повному обсязі забезпечували потреби внутрішньо переміщених осіб, воїнів територіальної оборони, воїнів Збройних сил України та інших незахищених верств населення в громаді.

Закуповувались та продовжують закуповуватися за бюджетні кошти, кошти благодійних організацій та кошти європейських донорів необхідне обладнання, ремкомплекти, одяг, взуття та все необхідне для виконання бойових завдань нашими військовослужбовцями на передніх позиціях російсько-української війни. Укладаються меморандуми про співпрацю між благодійними фондами та органами місцевого самоврядування щодо створення центрів гуманітарної допомоги та пунктів психологічної підтримки на території громад для всіх постраждалих від російської навали.

Депутати органів місцевого самоврядування як більшість свідомих українців з перших днів повномасштабної війни проти українського народу долучилися до активної роботи в сфері волонтерства та залучення донорської допомоги з інших країн Європи. В якості парламентаріїв та радників від своєї громади депутатські делегації з України за підтримки Національного Державного Інституту, який працює більш ніж в п'ятидесяти країнах світу були запрошені на мега важливу для українських депутаток з усієї України поїздку з робочим візитом до Польщі та інших країн Європи. Розмови велися, на самому високому рівні, підіймались найболючіші питання щодо російської агресії в Україні, самоврядування та гуманітарну ситуацію яка склалася в Україні через війну. Польські колеги розповідали про всебічну допомогу для українських біженців яку вони надають всім хто зупинився в їх громадах. Також їх допомога продовжує перетинати український кордон для наших внутрішньо переміщених осіб та Збройних сил України. Обговорювались питання

соціального захисту в країні та демографічній ситуації яка найближчим часом може спіткати Україну.

Зустрічі депутатів відбувалися на самих різних рівнях влади в Європі. представниками ОБСЄ які відповідають за боротьбу з насильством. Ключовий меседж зустрічі: «Війна в Україні» - це найбільш задокументована війна в історії. Над цією проблемою працює найбільша кагорта правозахисників в світі. Опитано і задокументовано більш ніж 200 жертв насильства. Українські депутати піднімали питання щодо покарання винних, визволення цивільних та військових полонених з російських полонів, а також повернення додому насильно репресованих дітей та громадян України.

Канадське консульство також надає фінансову допомогу нашій країні у вигляді грантових конкурсів на соціальну сферу для внутрішньо переміщених осіб, підтримки бізнесу, медичної сфери та організації створення психологічних центрів для постраждалих українців від російської агресії. До участі в наданні гуманітарної допомоги Україні долучалися керівники міжнародних благодійних фондів з якими депутати обмінювалися контактами для подальшої співпраці та визначенню необхідних товарів, продуктів, іншої гуманітарної та фінансової допомоги для наших територіальних громад та для соціального розвитку громад в умовах воєнного стану. Пророблена робота депутатами була дуже насичена та значна в плані донесення світу про те, що відбувається в Україні та якої допомоги потребує український народ. Слід зазначити щодо соціального розвитку в громадах, Звягельська громада виділила з місцевого бюджету більш ніж 30 млн. гривень на потреби військовим частинам які дислокуються у Звягельській громаді. На бюджетній сесії 2023 року заплановані кошти з місцевого бюджету у сумі більш ніж 100 млн. грн. з них 50 млн. грн. при умові співфінансування на придбання житла для військовослужбовців. Також заплановані чотири земельні ділянки для будівництва багатоквартирних будинків військовослужбовцям для забезпечення наших воїнів власним житлом.

У зв'язку з російською агресією вся країна стала на волонтерські рейки, більшість свідомих громадян долучилися до допомоги ЗСУ та постраждалому від війни населенню. Долучилися і органи місцевого самоврядування. На теренах кожної громади відкрилися пункти видачі гуманітарної допомоги. Для підтримки внутрішньо переміщених осіб долучилися церкви, благодійники, фонди та організації та органи місцевого самоврядування. Депутатський корпус теж активно працює щодо організації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та усіх незахищених верств населення. Всі мешканці району та міста у будь який день можуть отримати необхідний одяг, постіль, посуд, засоби гігієни та продукти. Члени волонтерської команди координують пункти гуманітарної допомоги. Волонтери працюють кожного дня жертвуючи своїм часом та силами, а інколи і власними коштами для якісної організації та щоденної роботи пунктів. Благодійні фонди спільно з органами місцевого самоврядування організовують збір коштів для закупівлі необхідних речей, запчастин та обладнання для ЗСУ. Допомога залучається з усіх куточків нашої планети через донорів або державні та благодійні установи інших країн. Для цього відбуваються дуже важливі поїздки та зустрічі по європейським країнам. Аби залучити всіх для перемоги українського народу над російською навалою.

Дивлячись на активну та віддану роботу волонтерських команд та захоплюючись волонтерською діяльністю наших громадян все більше розумієш, що наш український народ непереможний. У січні – червні 2022 року видатки державного бюджету на надання трансфертів місцевим бюджетам проведено у сумі 80,1 млрд. грн., або 84,4 відсотки плану на звітний період [19,с. 10-18]. При цьому частка видатків на надання трансфертів у загальному обсязі видатків державного бюджету зменшилася, порівняно з відповідним періодом попереднього року на 5,4 відсотки пункту – до 7,7 відсотка. Це насамперед спричинено необхідністю спрямування видатків державного бюджету на забезпечення обороноздатності держави і підтримку населення в умовах воєнного стану. У звітному періоді трансферти спрямовано на: видатки закладів освіти й охорони здоров'я - 63,5 млрд. грн.. або 79,2 відсотків

загального обсягу наданих трансфертів; горизонтальне вирівнювання податкової спроможності місцевих бюджетів – 8,1 млрд. грн.. або 10,2 відсотків закупівлю товарів, робіт і послуг для забезпечення загальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану – 3,6 млрд. грн.. або 4.5 відсотків будівництво, реконструкції, ремонт і утримання автодоріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах – 2,5 млрд. грн.. або 3,2 відсотків ; проведення розрахунків протягом опалювального періоду за комунальні послуги й енергоносії, які споживаються установами, організаціями, підприємствами, що утримуються за рахунок відповідних місцевих бюджетів ; 1,5 млрд. грн.. або 1,8 відсотки інші видатки – 0,9 млрд. грн.. або 1,1 відсотка [35, с.14]. У січні – червні цього року видатки державного бюджету на надання трансфертів місцевим бюджетам на 2,7 млрд. грн.. або 3,3 відсотка менші ніж у відповідному періоді попереднього року. Зокрема на 6,1 млрд. грн.. або 70,8 відсотка зменшилися видатки на надання субвенції на будівництво та реконструкцію, ремонт і утримання автодоріг загального значення.

У 2023 році майже 60 відсотків видатків державного бюджету отримують Міноборони (858 млрд. грн.. , МВС (210 млрд. грн..) та Мінсоцполітики (406 млрд. грн..), витрати на дорожнє будівництво уріжуть майже вдвічі, Державне агенство . Довідково: автомобільних доріг України (Укравтодор) отримає у 2023 році на розвиток та утримання автомобільних доріг загального державного значення 23,2 млрд. грн. КМУ постановою від 19.07.2022 №3811 вніс зміни надання субвенції на реалізацію проектів в рамках Програми з відновлення України, поширивши цю програму на всі регіони. Кошти передбачено спрямувати на забезпечення здійснення заходів щодо відновлення соціальної та житлової інфраструктури на територіях, де органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі (підконтрольна Україні територія), метою яких є подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації. За інформацією розміщеною на офіційному веб-сайті Мінрегіону, наразі оголошено відбір проектів [35, с.19].

Україна прагне подолати кризові явища, які у тому числі спричинені військовою агресією Росії проти України. Системне планування відбудови та подальшого розвитку країни дає унікальну можливість переосмислити, перепроєктувати та модернізувати будівлі та системи життєзабезпечення, забезпечити всеохоплюючу трансформацію територіальних громад та регіонів. Ключові цілі розвитку на найближче десятиліття – прискорення економічного зростання регіонів та територіальних громад на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, доступності публічних сервісів та послуг, що створює умови для повернення на батьківщину мігрантів.

Особлива підтримка з боку держави буде для потенційних центрів зростання, які зможуть поширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх територій та впливають на розвиток регіону в цілому, а також підтримка розвитку територій з особливими проблемами розвитку, що повинно сприяти зниженню рівня асиметрії в соціальному та економічному розвитку територіальних громад та підвищенню якості життя людини незалежно від її місця проживання.

Усі громадяни, які втратили житло у зв'язку з військовою агресією РФ, повинні бути забезпечені житлом. Відновлення українських міст та сіл після війни – це комплексний процес, який має забезпечити модернізацію та подальший розвиток на десятиліття вперед. Нові виклики пов'язані з війною – це забезпечення розселення внутрішньо переміщених осіб, релокація підприємств та бізнесу по всіх регіонах країни, створення соціального розвитку №3811 вніс зміни бізнес середовища як передумови розвитку економічного простору громад. Мають поєднуватись з провадженням найкращих, найсучасніших світових підходів і практик містобудування та Цілей Сталого Розвитку ООН. Людино центризм раціональне просторове планування, забезпечення балансу розселення та робочих місць стала міська мобільність, інклюзивність, енергетична ефективність, екологічність та чимало інших

сучасних тенденцій соціального розвитку населених пунктів мають стати дороговказами нашого великого відновлення [35, с.28].

Перехід до циркулярної моделі економіки систем життєзабезпечення громад, комплексне підвищення ефективності використання ресурсів (у тому числі енергії як на стороні споживання, так і на стороні постачання) разом із збільшенням частки місцевих джерел відновлювальної енергії. Будівництвом будівель за стандартом (будівель з низьким рівнем споживання енергії NZEB) є одним з ключових елементів Європейського зеленого курсу та є логічним продовженням інтеграції України до Європейського Союзу. Системне впровадження цього курсу стане основою для досягнення енергетичної незалежності України від імпортованого викопного палива, а також для зеленої трансформації інфраструктури їх до вищих стандартів життя. Такий підхід повинен також забезпечити довгострокове благополуччя наступних поколінь українців по всій Україні. Ключові принципи відновлення та соціального розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану – відбудувати краще ніж було – відновлення та розвиток населених пунктів здійснюватиметься на основі кращих міжнародних практик із застосуванням сучасних рішень і «зелених» технологій, що дозволить здійснити суттєвий трансформаційний ривок для всіх громадян України та міжнародних партнерів до планів та дій органів державної влади на всіх етапах відновлення та розвитку України; європейська інтеграція – виконання кожного завдання плану відновлення сприятиме швидкому наближенню України до основоположних Європейських цінностей і стандартів та остаточному набуттю членства в Європейському Союзі.

Сталий розвиток – відновлення та розвиток України буде забезпечено з урахуванням глобальних цілей сталого розвитку ООН. Енергетична незалежність – декарбонізація будівель і системи життєзабезпечення через суттєве підвищення їх енергетичної ефективності та збільшення частки використання відновлювальних джерел енергії в громадах дозволить Україні повністю відмовитися від імпорту викопних видів палива (зокрема природного газу російського походження). Інклюзивність створення сприятливого середовища для

рівного доступу до можливостей для всіх громадян, посилення залучення до розв'язання проблем розвитку усіх верств населення, а також справедливий розподіл матеріальних та соціальних вигод. Цивільний захист – створення простору, спрямованого на забезпечення безпеки для максимальної кількості населення та стійкого функціонування суб'єктів господарювання в умовах надзвичайних ситуацій, у тому числі воєнного стану. За даними КМУ внаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію викликом. Соціальна інфраструктура : існуюча мережа закладів дошкільної та загальної середньої освіти налічує майже 30 тисяч закладів. Наразі пошкоджено та зруйновано понад 1000 закладів загальної середньої освіти та понад 600 закладів дошкільної освіти. Існуюча мережа закладів охорони здоров'я налічує 18 940 закладів охорони здоров'я (2043 закладів спеціалізованої медичної допомоги та 16 897 закладів первинної медичної допомоги). Наразі пошкоджено 255 та зруйновано 295 об'єктів культури. Існуюча мережа закладів соціального захисту населення налічує 1 815 закладів. Наразі пошкоджено 41 та зруйновано 30 закладів соціального захисту населення. Спортивної інфраструктури налічується 58 230 об'єктів. Наразі пошкоджено 35 та повністю зруйновано 60 спортивних об'єктів. Із 1 055 існуючих ЦНАП 17 ЦНАП повністю зруйновано, 117 ЦНАП пошкоджено, з них 13 приміщень непридатні для подальшого використання [19]. Ключові можливості (узагальнено для визначеної сфери) – збільшення кількості населення, зокрема працездатного віку в окремих територіях. Нова якість соціального капіталу (повернення в Україну людей з досвідом життя в європейських країнах). Посилення інституцій громадянського суспільства та горизонтальних зв'язків між людьми , через взаємодопомогу та волонтерство. Надходження інвестицій (грантів) для відновлення України. Відновлення інфраструктури із застосуванням сучасних проектних рішень, матеріалів і технологій. структурна і технологічна модернізація та диверсифікація економіки регіонів (мережа індустріальних парків, центрів креативної економіки. Розвиток концентрованого виробництва пального на основі біоресурсів. Доступ до кредитних та грантових ресурсів. Спрощення

нових робочих місць у процесі відновлення України. Перехід до «зеленої» економіки (Green Defl) і розширення використання відновлювальних джерел енергії. Створення нових та посилення спроможності існуючих інституцій, спрямованих на відновлення України та регіональний розвиток. Нова якість міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва та між секторального партнерства.

Ключові обмеження (узагальнено для визначеної сфери) – незворотність міграція населення, зокрема молоді. Зниження рівня життя та платоспроможності населення. Брак житла та соціальної інфраструктури для внутрішньо переміщених осіб. Довго тривалість та висока вартість відновлення та модернізація інфраструктури. Скорочення бюджетів усіх рівнів. Ризик ураження. Зокрема повторного наступу агресорської армії РФ. Втрата транзитного потенціалу. Втрата традиційних експортних галузей виробництва. Підвищений ризик ведення господарської діяльності, відсутність страхування підприємницьких та інвестиційних ризиків, насамперед на територіях з високим рівнем безпекових ризиків. Недостатня координація центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Ціль яку необхідно досягти для вирішення проблеми на кожному етапі. Повернути людей в Україну, на місця їх постійного проживання, покращити демографічну ситуацію в різних типах територій, сформувати територіально збалансовану систему розселення.

Ризики досягнення цілі – анексія українських територій Росією, ризики обстрілів у прикордонних містах України. відсутність фінансових ресурсів на відбудову, недостатня координація різних політик в сфері зайнятості житла, надання публічних послуг соціального та адміністративного характеру. Недостатність фінансової підтримки та іншої підтримки щодо народжуваності та підтримки сімей з дітьми. Низька ефективність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у реагуванні на виклики щодо втрати людського капіталу. Недостатня координація різних політик в сфері зайнятості житла та надання публічних послуг.

РОЗДІЛ 3.

ІНСТРУМЕНТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

24 лютого 2022 року став переломним для розвитку Української держави. Війна зумовила формування нової реальності для територіальних громад і нові виклики для органів місцевого самоврядування, бізнес спільноти, інституцій громадянського суспільства та інституційних партнерів активних мешканців громади з метою сталого соціально – економічного розвитку громади. Місцевий соціально – економічний розвиток має стати ключовою діяльністю для громади. А пріоритетними завданнями сьогодення для органів управління мають бути максимальна ефективність в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій.

Сучасні умови війни зумовили присутність нових учасників процесу місцевого економічного та соціального розвитку в громадах – внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та релокованого бізнесу, а також формування нових типів взаємодії та комунікаційних мереж. Більше того зростання ролі безпекового фактору спричинило зміну інтересів стейкхолдерів місцевого економічного розвитку. Безперечно основними завданнями які стоять перед органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану є – збереження/ відновлення темпів економічного розвитку територіальних громад, підтримка місцевого бізнесу та населення, розміщення підтримки та налагодження комунікації з ВПО на території громади, залучення релокованого бізнесу, інтегрування ВПО та релокованого бізнесу в економіку громади.

Водночас місцевий економічний розвиток не може ґрунтуватись виключно на ситуативному прийнятті рішень, а повинен розглядатись як складова системи стратегічного планування розвитку громади. В контексті сьогоденної ситуації метою діяльності органів місцевого самоврядування повинно стати відновлення місцевої економіки і сприяння плановому переходу від екстреного реагування до досягнення визначених стратегічних цілей

соціально – економічного розвитку громади, зокрема через впровадження антикризових інструментів місцевого економічного розвитку, релокованого бізнесу, створенню робочих місць формування передумов для зростання надходжень до місцевих бюджетів.

Сучасні умови війни зумовили присутність нових учасників процесу місцевого економічного розвитку в громадах - внутрішньо переміщені особи та релокований бізнес. А також формування нових типів взаємодії та комунікаційних мереж. Безперечно основними завданнями які стоять перед органами місцевого бізнесу, інтегрування ВПО та релокованого бізнесу в економіку громади. Фактично йдеться про те, що планування економічного місцевого розвитку не може розглядатись відірвано від затвердженої Стратегії розвитку громади, а рішення щодо місцевого економічного розвитку повинні лежати в площині операційних цілей та завдань такої Стратегії. Планування місцевого економічного розвитку громади та План заходів з її реалізації – Програма місцевого економічного розвитку в ланцюжку - Стратегії розвитку громади та план заходів з її реалізації – Програма місцевого економічного розвитку громади - місцеві цільові програми та бюджетні програми. Такій підхід дозволяє отримати наскрізну систему результатів – від стратегічних індикаторів до показників виконання бюджетних програм (ресурсна складова).

Важливим документом для громади може стати Програма місцевого економічного розвитку. Така програма повинна включати набір конкретних проектів на середньострокову перспективу (2-4 роки), реалізація яких дозволить досягти цілей економічного розвитку громади визначених у стратегії соціального розвитку громади.

У сучасних реаліях соціальна підтримка ВПО має не лише емпатичне підґрунтя, є передумовою збереження позитивного соціального середовища у приймаючих громадах (соціальна підтримка ВПО сприяє уникненню конфліктних ситуацій та зростання соціальної напруги в приймаючих громадах), інтегрування ВПО на ринок праці, стимулювання та підтримка їх

підприємницької активності, формування попиту на товари та послуги з боку ВПО тощо).

Відповідно до законодавства для підтримки ВПО органи місцевого самоврядування виконують такі функції: 1) зобов'язані забезпечити надання соціальних послуг, а саме: медичної допомоги в комунальних закладах охорони здоров'я, влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади комунальної форми власності, соціальний захист ВПО; 2) є суб'єктами забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та відповідальні (в межах в межах своїх повноважень) за її впровадження [24].

Забезпечення соціальної підтримки ВПО та їх інтегрування в економіку приймаючих територіальних громад здійснюється органами місцевого самоврядування здебільшого у співпраці з різними інституційними партнерами (громадськими організаціями, благодійними фондами, інституціями підтримки підприємства, соціальними підприємствами, міжнародними фондами та організаціями) та регіональною владою та реалізується у різних формах: шляхом проведення тематичних заходів, консультацій, зустрічей із можливими роботодавцями, створення/сприяння функціонуванню соціальних підприємств діяльність яких націлена на підтримку ВПО, організації інтернет - спільноти для ВПО та місцевих мешканців, проведення навчання та заходів із перекваліфікації тощо.

Джерелами фінансування соціальної підтримки ВПО є: місцевий бюджет, обласний бюджет, грантові кошти, міжнародна технічна допомога, благодійна допомога. У цьому контексті перед усім варто звернути увагу на два ключові аспекти, які суттєво розширюють фінансові можливості органів місцевого самоврядування для соціальної підтримки ВПО. По перше, залучення ресурсів міжнародних та державних інституцій для реалізації проектів соціальної підтримки ВПО . Роль органу місцевого самоврядування тут полягає у інформаційно – організаційному супроводі таких проектів та їх спів фінансування. По друге забезпечення соціальної підтримки ВПО через

можливості спрямування бюджетних коштів громади, які з'явилися внаслідок внесення змін до законодавчих та нормативно - правових актів на державному рівні. Зокрема із запровадженням воєнного стану органам місцевого самоврядування дозволено використовувати залишки коштів за освітньою субвенцією на заходи територіальної оборони . задоволення продовольчих потреб цивільного населення, заходи з підтримки ВПО (на оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення) (Постанова КМУ від 26 березня 2022 р. № 365) Окрім того, знято правові обмеження на використання коштів з резервного фонду місцевого бюджету, що дає змогу органам місцевого самоврядування використовувати їх на підтримку ВПО (Постанова КМУ від 1 березня 2022 р. № 175). Зміни нормативно-правової бази щодо умов використання інструменту в умовах воєнного часу. Визначено особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану (ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. №2253-IX) встановлення виконавчими органами місцевих рад за розрахунок власних коштів та коштів від благодійних надходжень додаткових гарантій щодо соціального захисту населення (Постанова КМУ від 16 квітня 2022 р. № 457). Міністерство соціальної політики та Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні внесли спільний проект щодо соціальної підтримки окремих категорій населення [35].

Вимірювальний показник досягнення цілі даних змін в законодавстві є те, що 5-80% які виїхали після введення воєнного стану за кордон повернулися в Україну, 75% громадян повернулися в деокуповані територіальні громади, позитивне сальдо зовнішньої міграції. 75% громадян мають доступ до якісних публічних соціальних, адміністративних медичних послуг, соціальний захист, безпека тощо. Позитивне сальдо зовнішньої міграції.

Зв'язок цілі з іншими напрямками – аудит збитків понесених в наслідок війни, діджиталізація. Відновлення інфраструктури, відновлення та розвиток економіки, енергетична безпека. Функціонування фінансової системи, її реформування та розвиток. Удосконалити єдину загально державну базу

(реєстр) даних щодо наявних потреб та можливостей розміщення, працевлаштування та перенавчання (у разі потреби) внутрішньо переміщених осіб. Оцінити кількість статево – віковий , професійний склад українців , які виїхали з місць постійного проживання (в тому числі використовуючи можливості «Дії»), за межі України з кожного регіону, за межі регіону , але не покинули України.

Провести опитування серед громадян України за кордоном та вимушених переселенців щодо їх повернення та умов для повернення (в тому числі використовуючи можливості застосунку «Дії»). Забезпечити збереження зв'язків громадян які виїхали за кордон з Україною, зокрема через збереження можливостей для віддаленої (дистанційної) роботи та дистанційного отримання публічних послуг соціального та адміністративного характеру. Розробити програму за такими напрямками – створення можливостей для співробітництва регіонів у сфері культури, освіти, історичних та культурологічних досліджень, формування привабливого образу регіонів в Україні, інтеграція регіональних ідентичностей у загально українську ідентичність, інтеграція вимушених переселенців та захист інтересів осіб, що вимушено опинились на тимчасово окупованих територіях.

Необхідність розроблення програм полегшить соціальний стан незахищених верств населення. Тому добре було б розробити програму регіонального розвитку «Розвиток людського капіталу» з урахуванням особливостей різних типів територій за такими напрямками: люди (підвищення фахового рівня окремих цільових груп чи верств населення регіону відповідно до потреб його розвитку та регіонального ринку праці), інституції та мережі (створення нових чи посилення спроможності існуючих інституцій та їх мереж, що сприяють підвищенню якості та професійності людського ресурсу регіону, що створюють умови для інноваційної діяльності та посилюють взаємозв'язки між ключовими дієвими особами регіонального ринку праці). Дослідження (вивчення існуючого середовища на місцевому та регіональному ринках праці

формування та реалізації пропозицій задля підвищення рівня та якості зайнятості населення).

Реалізувати програму регіонального розвитку «Територіальна згуртованість України», реалізувати програму регіонального розвитку «Розвиток людського капіталу з урахуванням особливостей різних типів територій. Основними діями влади має бути забезпечення реалізації регіональних та місцевих програм стимулювання народжуваності. Здійснення аудиту існуючих об'єктів надання публічних сервісів та послуг соціального та адміністративного характеру, об'єктів безпеки громадян. Забезпечення можливості отримати базові послуги в умовах зруйнованої або недостатньої інфраструктури за рахунок мобільних і дистанційних рішень (мобільні ЦНАПи, мобільні амбулаторії і діагностичні центри, дистанційне навчання тощо). Мають бути затверджені стандарти (нормативи) доступності та якості надання послуг для мереж закладів, що надають послуги у сфері:

- освіти;
- охорони здоров'я;
- соціального захисту;
- надання адміністративних послуг;
- спорту;
- безпеки громадян (центри безпеки. Бомбосховища, протирадіаційні укриття тощо).

Вкрай необхідно в умовах воєнного стану змодельовати нову спроможну мережу об'єктів надання публічних сервісів та послуг. Об'єктів безпеки громадян у тому числі будівель органів державного та місцевого управління, надання адміністративних послуг з урахуванням існуючих обставин, відповідно до викликів можливостей і обмежень у різних типах територій.

Оцінка можливості відновлення пошкоджених об'єктів у нових оптимізованих мережах надання публічних сервісів та послуг , об'єктів безпеки громадян, по проектах:

- освіти;

- охорони здоров'я;
- соціального захисту;
- будівель органів державного та місцевого управління, надання адміністративних послуг – Центри надання адміністративних послуг;
- спорту;
- надання послуг органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- об'єктів безпеки громадян, центрів безпеки.

Для впровадження в дію необхідно підготувати посібник який включатиме медичні рекомендації з розробки проектів архітектурно – проектувальні рішення, ескізи (рендери) проектів, рішення щодо інклюзії, енергетичної ефективності тощо та розроблену проектну документацію повторного застосування. Розробити план реконструкції/ капітального ремонту або нового будівництва об'єктів соціальної інфраструктури в оптимізованих мережах надання публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян в кожному регіоні. Визначити пріоритетні (етапи) реконструкції/ капітального ремонту або нового будівництва до 2025 року, об'єктів соціальної інфраструктури у мережах надання публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян в кожному регіоні. Забезпечення всіх об'єктів соціальної інфраструктури надання публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян відповідно до оптимізованих мереж надання публічних сервісів та послуг згідно із зазначеними пріоритетами проектною документацією (розроблення проекту відповідно до затвердженого посібника із запропонованими рішеннями) або використання проектів повторного використання з прив'язкою до місцевості. Визначити механізми фінансування реконструкції/ капітального ремонту або нового будівництва об'єктів соціальної інфраструктури в мережах надання публічних сервісів та послуг в тому числі в частині розширення механізмів та форм державно-приватного партнерства у частині розбудови соціальної інфраструктури. Визначити джерела фінансування реконструкції/капітального ремонту або нового

будівництва об'єктів соціальної інфраструктури в мережах надання публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян в кожному регіоні, відповідно до можливих механізмів фінансування, в тому числі механізм ДПП. Розпочати реконструкцію/ капітальний ремонт або нове будівництво об'єктів соціальної інфраструктури в мережах надання публічних послуг та сервісів відповідно до пріоритетності та фінансових можливостей. Здійснити заходи щодо створення нових мереж спеціальних регіональних проектів, таких як центри культурних послуг, креативні хаби, центри творчості, музеї та інші. Відповідно до нового адміністративно-територіального устрою скоригувати мережі публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян в кожному регіоні.

Відповідно до потреб громадян актуально було б коригування плану будівництва/ відновлення/ модернізації об'єктів соціальної інфраструктури в мережах надання публічних сервісів та послуг, об'єктів безпеки громадян в кожному регіоні. Спланувати процес завершення будівництва/ модернізації об'єктів соціальної інфраструктури в мережах надання публічних сервісів та послуг і об'єктів безпеки громадян з урахуванням сучасних підходів та відповідно до викликів можливостей і обмежень у різних типах територій. Відновлення економічної активності у сфері забезпечення харчовими продуктами і критично необхідними послугами в деокупованих територіях. Вдосконалення діючого законодавства щодо особливостей стимулювання підприємницької діяльності (щодо страхування підприємницьких ризиків, зниження ставок податків тощо) в окремих типах територій. Стимулювати реновацію та ефективне використання покинутих територій (територій і об'єктів всіх форм власності, що не використовується).

На часі розробка програми регіонального розвитку «Стимулювання розвитку регіональних полюсів зростання» (РПЗ – агломерації, обласні центри), міста другого ярусу. Які відповідають певним критеріям) передбачивши зокрема такі напрями і пріоритети:

Напрямок 1. Конку rentно спроможна економіка РПЗ.

Пріоритет 1.1. Розвиток інфраструктури підтримки МСП, сприяння розширенню ділових та експортних можливостей місцевих підприємств (з інноваційним потенціалом).

Пріоритет 1.2. Підтримка інноваційних стартапів у пріоритетних секторах економіки. Стимулювання науково-прикладних досліджень та комерціалізації їх результатів на засадах старт - спеціалізації.

Пріоритет 1.3. Розвиток інвестиційного потенціалу РПЗ, підтримка проектів з облаштування інфраструктури для промислового інвестування.

Напрямок 2. Вплив на навколишні території (Сприяння формуванню партнерств РПЗ, підтримка реалізації проектів, що мають позитивний вплив на навколишні території).

Пріоритет 2.1. Підтримка «точок зростання» - спільних проектів міст та сільських територій.

Пріоритет 2.2. Підтримка кластерних ініціатив (та кластерних проектів) у пріоритетних секторах економіки.

Пріоритет 2.3. Покращення публічно-приватного діалогу, між секторного і міжмуніципального співробітництва, підтримка ініціатив у сфері ММС.

Напрямок 3. Інфраструктура, що створює кращі умови для життя та сприяє нарощенню приватних інвестицій в РПЗ (у тому числі трудових мігрантів).

Пріоритет 3.3. Розвиток людського капіталу, підтримка заходів з адаптації трудових ресурсів до потреб ринку.

Актуально розробити програму регіонального розвитку «Нове українське село» передбачивши, зокрема такі напрями і пріоритети [40]:

Напрямок 1. Розвиток місцевого потенціалу.

Пріоритет 1.1. Підтримка зайнятості та диверсифікації місцевої економіки.

Пріоритет 1.2. Розвиток людського капіталу.

Напрямок 2. Покращення доступності, розвиток інфраструктури.

Пріоритет 2.1. Покращення доступності сільських територій від центрів територіальних громад та ключових міст.

Пріоритет 2.2. Розвиток сільської інфраструктури.

В рамках зазначених напрямів і пріоритетів враховується, зокрема такі завдання/заходи:

Стимулювати розвиток малого та середнього підприємництва за підтримки платформи «Дія. Бізнес» з надання, зокрема зазначеними центрами, фахових спеціалізованих консультацій, проведення освітніх та консультативних подій; покращення доступу до фінансування, партнерських та інвестиційних ресурсів; поліпшення комунікації між сільськими підприємствами та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Вкрай важливим завданням є вдосконалення законодавства у сфері державної підтримки розвитку та стимулювання фермерських господарств.

- Удосконалити правові умови розвитку сільського туризму.

- Забезпечити методологічну підтримку розвитку сільського туризму для юридичних та фізичних осіб, які створюють туристичний продукт та надають послуги із сільського туризму, сприяти їх імплементації шляхом організації навчання представників таких юридичних та фізичних осіб.

- Забезпечити сприятливі умови для створення високотехнологічних підприємств первинної переробки та глибинної переробки сировини (плодів та ягід), створення підприємств з енергетичної переробки відходів лісового та сільського господарства, виробництва біо дизелю, біо етанолу, також важливою складовою сільського туризму є відновлення ремесел.

Вкрай необхідно розробити програму регіонального розвитку «Розвиток прикордонних територій в несприятливих умовах», передбачивши, зокрема, такі напрями і пріоритети [39]:

Напрямок 1. Розвиток місцевого потенціалу.

Пріоритет 1.1. Підтримка диверсифікації місцевої економіки.

Пріоритет 1.2. Розвиток людського капіталу.

Напрямок 2. Покращення доступності розвиток комунікаційних мереж і систем, безпека життєдіяльності.

Пріоритет 2.1. Покращення доступу до послуг та розвиток транспортної інфраструктури.

Пріоритет 2.2. Розвиток інфраструктури інформаційно - комп'ютерних технологій.

Пріоритет 2.3. Розвиток інфраструктури безпеки життєдіяльності громад.

Ще одна важлива з програм яку необхідно розробити, програму регіонального розвитку «Розвиток макро регіону українських Карпат», передбачивши, зокрема, такі напрями:

1. Формування конкурентної економіки гірських територій.

2. Скасування усіх інфраструктурних обмежень та розбудова просторово збалансованої дорожньої, виробничої та соціальної інфраструктури.

3. Розвиток туристичного потенціалу шляхом збереження та підтримки культурної спадщини та традиційних ремесел місцевого населення вкрай важливо для розвитку та розбудови туризму.

4. Забезпечення екологічної безпеки.

5. Розміщення високотехнологічних виробництв подвійного призначення.

Розробка Концепції та державної цільової програми справедливої трансформації монофункціональних громад (в тому числі вугільних):

- створення умови для розвитку людського капіталу, інвестиційного розвитку та диверсифікації економіки моно профільних міст (в тому числі вугільних). Забезпечення розвитку індустріальних парків в Україні, зокрема за такими напрямами:

- державне фінансування будівництва інженерно - транспортної інфраструктури пілотних індустріальних парків до інженерних мереж спрощення процедури приєднання до мереж та контроль щодо зловживання монопольним становищем суб'єктів господарювання – операторів таких мереж:

- надання податкових та митних пільг учасникам індустріальних парків;

- кредитування будівництва комерційної нерухомості на території пілотних індустріальних парків;

- забезпечення страхування підприємницьких ризиків та інвестицій в індустріальні парки.

Законодавче удосконалення забезпечення та методичну підтримку щодо підготовки та реалізації проектів державно-приватного партнерства на регіональному і місцевому рівнях, зокрема за такими напрямками:

- здійснення детального аналізу нормативно-правових актів щодо державно-приватного партнерства та дослідження практики його застосування на різних рівнях врядування на предмет спрощення процедури (вимог) щодо підготовки та реалізації окремих типів проектів ДПП (муніципальних);

- розробка типових (пілотних) проектів на регіональному та місцевому рівнях, зокрема у сферах: освіти, медицини, енергетики, спорту, соціальних послуг, культури, комунальної інфраструктури, ЖКГ;

- розробка типових документів, необхідних для започаткування ДПП, приклади додаткового залучення коштів для проектів регіонального (місцевого) розвитку за рахунок доступних для органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування джерел, відмінних від бюджету з обґрунтуваннями, щодо їх застосування;

- проведення аналізу негативних практик застосування ДПП (порушених кримінальних проваджень) та підготувати збірник типових помилок, допущених при оформленні партнерства, а також виконати правові норми, що надають можливість порушувати справи безпідставно, та розробити пропозиції щодо внесення змін та уточнень до відповідного законодавства. Розробити та забезпечити реалізацію програми регіонального розвитку «Розвиток потенціалу «Азов-Чорне море», передбачивши, зокрема, такі напрями:

1. Розширення транспортно-логістичної доступності мікро регіону.
2. Збереження та розвиток людського капіталу.
3. Сталий економічний розвиток (поглиблення переробки місцевої сировини, поширення малого органічного фермерства, відновлення традиційних ремесел, забезпечення само зайнятості населення.

4. Комплексний розвиток курортних територій, туристичної та супутньої комунальної інфраструктури, з врахуванням інклюзії та гендерно-орієнтованого підходу.

5. Зменшення впливу на довкілля результатів життєдіяльності людей (ліквідація засміченості, території, ліквідація наслідків підтоплень, забезпечення водними ресурсами та системами очистки води). Відновлення та розбудова інфраструктури. Екологічна безпека. Забезпечення реалізації програми регіонального розвитку « Стимулювання розвитку регіональних полюсів зростання».

Всі прописані вище програми і заходи при впровадженні вже на початкових стадіях почнуть діяти, але при умові співпраці на всіх рівнях влади, з фаховим та патріотичним підходом всього чиновницького складу.

ВИСНОВКИ

Для подолання усіх кризових явищ які сталися з Україною необхідно передивитися раціональний підхід до виконання програм на всіх рівнях влади. Більшість програм в органах місцевого врядування прописані лише на папері, але в дію так і не вступили. Тому вбачаю за необхідне розпочати з штату працівників які працюють в виконавчих органах в основному заходячи на посади при зміні нового голови громади і кожного разу йде зміна штату в основному на неосвічених (працевлаштування всіх «своїх»). Користуючись власним досвідом мій список продовжується тим, що на тих посадах від яких залежить будь який розвиток в громадах і соціальний в тому числі, немає зацікавлених осіб. В основному працівники ходять на роботу заради зарплатні і не проявляють ніяких ініціатив. В багатьох випадках креативність (тобто щось нове, а значить незрозуміле і складне) карається звільненням з посади і це в більшості випадків.

Для покращення соціального та економічного розвитку в країні в умовах воєнного стану та в умовах повоєнного стану, найкращий приклад європейських держав. В першу чергу відповідальність за бездіяльність і це має бути як мінімум звільнення з посади. На прикладі наших чиновників – вони отримують сто відсоткові премії разом з безліччю різних доплат і тому не мають мотивації, їм і так добре, бо якщо будуть відбуватися зміни, то стає необхідність включатися в роботу і думати.

Нормативна база наших громад і нашої держави в більшості відповідає європейським цінностям та стандартам, але корупція і бездіяльність, по іншому кажучи (створення видимості роботи) на всіх рівнях влади ми маємо те що маємо. Тому подолання корупції вирішить більшість усіх проблемних питань в тому числі і соціальний розвиток територіальних громад в умовах воєнного та повоєнного стану.

Шляхи покращення соціальної політики та соціального розвитку пов'язується з забезпеченням подальшого наближення мінімальних соціальних

державних гарантій до прожиткового мінімуму із загальним підвищенням рівня життя населення, мінімального розміру заробітної плати і пенсії, соціальних виплат. Підвищення прожиткового мінімуму до європейського рівня, рівні права для усіх, людино центричність в державних органах влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деріга В.В. Проблеми в реалізації соціальної політики та шляхи їх вирішення. Соціальна і гуманітарна політика. Букліб. 2022.
2. Багмет М.О., Деріга. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз К. 2022. с.250-257.
3. Ткаченко К.М. Основні шляхи вдосконалення системи соціального захисту інвалідів в Україні. К. Фантастична п'ятірка. 2020.
4. Закон України «Концепція соціальної держави України». ст.17-21.
<https://ips.ligazakon.net/document/JF1S800A>
6. Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. Соціальний захист. 2022 .
<https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voynenogo>
7. Забезпечення соціальних послуг в умовах війни. Досвід Львівської громади. Децентралізація. Матеріали Опори.
<https://decentralization.gov.ua/news/15805>. Дата звернення 28.11.22 р.
8. Рабінович М., Даркович А. Що робить громади стійкими – перші уроки після 24 лютого. <https://voxukraine.org/shho-robyt-gromady-stijkymy-pershi-uroky-pislya-24-lyutogo/>. Дата звернення 07.11.22
9. Економіка громад і регіонів в умовах воєнного стану та пріоритети їх повоєнного розвитку. Громадський простір.
<https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-hromad-i-rehioniv-v-umovah-vojennoho-stanu-ta-priorytety-jih-povojennoho-rozvytku>. - Дата звернення 15.10.22р.
10. Війна не привід, щоб скласти руки: як дати поштовх розвитку наших міст у 2023 році. <https://www.unian.ua/economics/finance/viy-na-v-ukrajini-yak-dati-poshtovh-rozvitku-mist-u-2023-roci-12049533.html>. Дата звернення 18.11.22 р.

11. Соціальний захист і війна в Україні з 24 лютого - 30 квітня 2022 року) . Аналітичний центр Gedos. <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> . Дата звернення 17.05.2022.

12. Кожна громада може отримати від держави до 2 млн. грн. на розвиток соціальних послуг. Міністерство соціальної політики України. <https://www.kmu.gov.ua/news/kozhna-gromada-mozhe-otrimati-vid-derzhavi-do-2-mln-griven-na-rozvitok-socialnih-poslug-v-ramkah-pilotnogo-proektu>. Дата звернення 22.07.2021.

13. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Наукові підходи до визначення сутності соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність. Навчальний посібник Київ. 2015. с. 173.

14. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. 42 (1) 2022, с. 54-68. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922

16. Слозанська А. Соціальна робота в територіальній громаді: теорія моделі та методи: монографія. За наук.ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: 2018. 382 с. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf

17. Експерти U-LEAD - рекомендації щодо організації соціальної роботи в громадах в умовах воєнного стану. Громадський простір. <https://www.prostir.ua/?news=eksperty-u-lead-nadaly-rekomendatsiji-schodo-orhanizatsiji-sotsialnoji-roboty-v-hromadah-v-umovah-vijny> . Дата звернення 30.06.22.

18. Робота з волонтерами та її соціальне значення. «Захист» Фонд громади міста Херсон. Публікація від 10.02.2014р.

19. Андрощук, О. В. Волонтерство як соціальний феномен: історична ретроспектива та сучасний стан : магістерська дис. : 231 Соціальна робота / Андрощук Олексій Володимирович. – Київ, 2019. – 112 с. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/34047>

20. Безналько О.В. Соціальна робота в громаді. Навчальний посібник. К. 2005. 176с.

21. Беспалова К.О. Мотиваційні аспекти волонтерства (досвід західних країн) Вісник НТУУ. Політологія, соціологія, право. №2. 2012. с. 7-67.
<http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/33841>

22. Главник О. Главник Н. Романова Т. Волонтери в соціальній роботі. Навчальний посібник. Київ. 2006. с.128.

23. Кизименко Л.Д. Бедна Л.М. – Словник-довідник соціального працівника для студентів та соціальних працівників.
<http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html>

24. Карпенко О.Г. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника. Вісник Житомирського державно університету імені І.Франка. 2004. <http://eprints.zu.edu.ua/960/>

25. Капська А.Й. Підготовка волонтерів до соціальної роботи. Навчальний посібник. К. 2005. 152 с.

26. Клос Л.Є. Вступ до практичної соціальної роботи (на прикладі вивчення досвіду України та Канади). Навчальний методичний посібник для студентів з спеціальності «Соціальна робота» вищих навчальних закладів. К. 2005. 152 с.

27. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-методичний посібник Ред. Лях Т.Л. 2021.

28. Соціально-економічне згуртування в Європейському Союзі: концептуальні засади. Оржель О. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. Вип. 1. С. 14-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprnadu_2010_1_4

29. Слосанська Г. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії та моделі. Монографія. Тернопіль. 2018.

30. Петренко Т.В. Соціальна робота в громадах. Теорія і практика навчання і виховання. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31582/Petrenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

31. Ксьонжик І.В., Потравка Л.О., Замковий В.Л. Соціально – економічний розвиток територіальних громад в Україні в контексті децентралізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1843>

32. Обласна програма економічного та соціального розвитку Рівненської області на 2023 рік (проект). Рівненська обласна державна адміністрація – Офіційний вебсайт.

33. Соціально – демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. Національний інститут стратегічних досліджень. Публікація від 24.11.2022.

34. Соціальна стійкість територіальних громад під час воєнного стану, спроможність до відновлення та розбудови. Аналітичний звіт. К. 2022. 10 с.

35. Проект плану відновлення України. Матеріали робочої групи будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни 2022. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urban-planning-modernization-of-cities-and-regions.pdf>

36. Хосе Мігель Гузман. Демографічна трагедія України. Другий голодомор? Економічна правда : Публікація від 28.06.22

37. Новіков В.М., Сіройч З., Корягін Ю.О., Черніченко В.В. Соціальні моделі сталості інфраструктурних галузей в умовах сучасної кризової ситуації. Монографія. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. К. 2019.

38. Процик І.С., Кара Н.І. Проблеми підвищення якості соціальних послуг у процесі поглиблення міжнародної співпраці вітчизняних та Польських підприємств. Національний університет «Львівська політехніка». 2021. с.241-245.

39. Куропась І. Економіка громад і регіонів в умовах воєнного стану та пріоритети їх повоєнного розвитку. Громадський простір. 2022.

40.Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості. Львів, 2022. с.7-13.

ДОДАТКИ